

PRISPEVEK K POZNAVANJU VLOGE ALBINA BELARJA
NA PODROČJU VARSTVA NARAVE NA SLOVENSKEM

Peter SKOBERNE

SI-1000 Ljubljana, Cankarjeva c. 4

E-mail: peter.skoberne@amis.net

IZVLEČEK

Članek osvetljuje vlogo seizmologa Albina Belarja na področju varstva narave na Slovenskem in jo postavlja v okvir naravovarstvenih prizadevanj v Avstro-Ogrski monarhiji v začetku 20. stoletja. Odredba Ministrstva za uk in bogočastje v maju 1903 za pripravo pregleda naravnih spomenikov v monarhiji ni naletela na večji odziv, Albina Belarja pa je spodbudila, da je ob sodelovanju Schöppla, Paulina in Gratzya pripravil katalog naravnih spomenikov Kranjske (verjetno dokončan in poslan na Dunaj leta 1906), v katerem so bili tudi prvi predlogi za zavarovana območja (Bevke na Ljubljanskem barju, Poključka barja, Dolina Triglavskih jezer, Snežnik, Gorjanci in Krakovski gozd).

Ključne besede: Albin Belar, zgodovina, varstvo narave, Kranjska, Slovenija

CONTRIBUTO ALLA CONOSCENZA DELL'IMPORTANZA DI ALBIN BELAR
PER LA TUTELA DELLA NATURA IN SLOVENIA

SINTESI

L'articolo vuole evidenziare il ruolo del sismologo Albin Belar nel campo della tutela della natura in Slovenia, nell'ambito delle attività di conservazione nel periodo della monarchia austro-ungarica, all'inizio del ventesimo secolo. L'ordinanza del Ministero per l'educazione e la religione, del maggio 1903, per la stesura della revisione dei monumenti naturali della monarchia non suscitò grande interesse. Il documento però incoraggiò Albin Belar alla preparazione del catalogo dei monumenti naturali della Carniola (si presume ultimato e spedito a Vienna nel 1906) in collaborazione con Schöppel, Paulin e Gratzy. Il catalogo comprendeva pure le prime proposte per le aree protette (Bevke nel Ljubljansko barje, le paludi di Poključka, la valle dei laghi del Triglav, il Monte Nevoso, Gorjanci e il bosco di Krakov).

Parole chiave: Albin Belar, storia, tutela della natura, Carniola, Slovenia

UVOD

Začetki zavestnega in organiziranega varstva narave v Evropi segajo v drugo polovico 19. stoletja, ko sta bila izpolnjena dva bistvena pogoja, in sicer zavedanje o vrednosti narave in njenih posameznih elementov ter spoznanje o možni ali dejanski ogroženosti.

Pred tem obdobjem zasledimo različne odločitve posameznih lastnikov, skupnosti, pa tudi držav, ki so posledično imele pozitivne posledice za ohranjanje narave, čeprav varstvo narave ni bil osnovni motiv ukrepa. To so na primer lovski rezervati veleposestnikov (Bialowieza na Poljskem – 16. stol.), ukrepi proti prekomerni sečnji, protierozijski ukrepi ipd.

Za drugo polovico 19. stoletja je značilno ponovno prebujeno zanimanje za naravo, ne le poklicnih raziskovalcev, ampak tudi meščanov, ki so začeli zahajati v gore in jame. To je bila gotovo posledica boljšega gmotnega položaja večjega števila ljudi, kar je porajalo željo po rekreaciji in pristočasnem stiku z naravo. Tudi romantičnem je povečal zanimanje za naravo, predvsem prebujal čustveno dožemanje in se v iskanju identitete zatekal k antičnim vzorom. Hkrati je pomlad narodov obudila občutek za narodnostno pripadnost, ki jo je bilo treba povezati s konkretnimi simboli in značilnostmi; sledilo je iskanje istovetnosti v jeziku, kulturi in tudi naravi. Za isto obdobje je značilen tudi velik porast industrializacije, kar je že imelo vidne vplive na naravo. Ker pa so ljudje postali nanjo bolj pozorni, so te vplive opazili ter začeli opozarjati na pomen in potrebnost varstva. Torvstna razmišljanja so v Evropi podkrepile še novice iz ZDA, kjer so leta 1872 ustanovili prvi narodni park.

Vse to dogajanje je ustvarilo pogoje za bistvena temelja dejavnosti varstva narave, tj. spoznavanje vrednosti in hkrati ogroženosti narave.

V tem obdobju je bilo slovensko ozemlje del Avstro-Ogrske monarhije, vključeno v dežele Goriško in Gradiščansko, Kranjsko ter Štajersko. Dosedanji pregledi naravovarstvenih dejavnosti v literaturi so za čas pred prvo svetovno vojno zelo skopi in nepopolni (Piskernik, 1963–64; Peterlin, 1976).

Belar je večkrat omenjen kot prvi, ki je pripravil predlog za zavarovanje Doline Triglavskih jezer (Beuk, 1920; Šivic, 1951; Piskernik, 1965; Peterlin, 1976). Ta predlog je leta 1908 ob podpori Nemško-avstrijskega planinskega društva posredoval vladi na Dunaju (Beuk, 1920). Ribarič (1989) je v prvem temeljitejšem pregledu Belarjevega dela, v prvi vrsti kot seizmologa, omenil tudi njegova naravovarstvenega prizadevanja, med drugim pripravo kataloga naravnih spomenikov na Kranjskem, kar je povzelo več avtorjev (Mihelič & Vidrih, 2001), vendar okoliščine niso bile podrobneje predstavljene.

V članku želimo zato opredeliti vlogo seizmologa Albina Belarja pri pripravi prvega pregleda naravnih spomenikov Kranjske in njegova prizadevanja postaviti v okvir razvoja varstva narave v Avstro-Ogrski monarhiji.

ZAČETKI V NEMČIJI

V Nemčiji je Ernst Rudorf (1840–1916) sprožil široko gibanje v podporo ohranjanju narave v tesni povezavi s prebujajočim se domovinskim varstvom. Njegov pristop je bil sicer celovit, a tudi čustven, saj je bil pesnik in glasbenik, predvsem pa je bilo njegovo razmišljanje precej pred časom, celovit pristop ni bil razumljen, niti primeren za konkretne varstvene ukrepe. Povsem drugače se je problemov varstva narave lotil botanik Hugo von Conwentz (1855–1922). Objavil je opomnik o ogroženosti naravnih spomenikov s predlogi za njihovo ohranitev (Conwentz, 1904). V tej izjemno stvarno in praktično napisani knjižici je opredelil pojem naravnega spomenika, poudaril pomen ohranjanja, analiziral vzroke in predlagal rešitve, zlasti inventariziranje naravnih spomenikov, ustanovitev posebne službe za varstvo narave, pripravo ustreznih predpisov, močno pa je poudaril tudi pomen ozaveščanja ljudi.

Rezultat njegovih praktičnih predlogov je bil, da so 22. oktobra 1906 v Danzigu ustanovili državno službo za nego naravnih spomenikov, katere prvi vodja je postal prav Conwentz (Schmid, 1907). Bil je zelo dejaven in ustanovitve podobnih služb so se tako širile po Nemčiji na deželni ravni, kasneje pa tudi po deželah Avstro-Ogrske monarhije. Predvsem pa so bila znana njegova predavanja, ki so v več primerih spodbudila nastanek naravovarstvenih služb v posameznih deželah. Še vedno pa ne na vladni ravni.

ZAČETKI V AVSTRO-OGRSKI MONARHIJI

V Avstro-Ogrski monarhiji so bile okoliščine sicer zelo podobne, razvoj dejavnosti pa je potekal nekoliko drugače kot v Nemčiji. Različna društva so prav tako opozarjala na posamezne konkretne probleme varstva narave, vendar do organizirane povezanosti na širši administrativni ravni ni prišlo. Vse kaže na to, da so zamisli nastajale ločeno, samostojno, glede na izrazito pozitivno nagnjenje neke interesne skupine do določene naravne znamenitosti, ki je bila zaradi drugih interesov ogrožena. Tako so se na primer leta 1886 začeli zagovorniki narave in turizma organizirati za ohranitev Krimelskih slapov na Tirolskem zaradi načrtov za izgradnjo elektrarne (Straubinger, 2009). Na podoben način so potekali dogodki na Češkem, ko je širitev kamnoloma ogrožala izjemno lep izdanek bazaltnih kamnin, imenovan Panská skála pri naselju Kamenický Šenov v lužiških gorah (Nowak, 1901). To sta le dva primera v vrsti podobnih dogodkov, ko je prišlo do izrazitega nasprotovanja zagovornikov ohranjanja določene naravne znamenitosti nekemu drugemu interesu, katerega dejavnost bi poškodovala ali uničila naravno znamenitost.

Na povsem drugačen način so v naravovarstvenemu duhu tega časa ravnali nekateri veleposestniki, ki so namensko izločili dele svoje posesti kot gozdne rezervate,

območja, kjer so se odpovedali gospodarjenju zaradi ohranitve naravnega stanja. V svojem poročilu na 6. letni konferenci za nego naravnih spomenikov v Berlinu leta 1913 o prizadevanjih za varstvo narave v Avstriji je gospod Schweder (1914; Guttenberg 1913) navedel naslednje primere opredelitve gozdnih rezervatov veleposestnikov:

- grof Georg Buquoy, Nové Hrady na Češkem (1838),
- knez Johann Adolf Schwarzenberg, pragozd Kubany na Češkem (1858),
- Rothschild, Rotwald na Spodnjem Avstrijskem,
- knez Liechtenstein, Hrubý Jeseník v Šleziji (vzhodni del Sudetov – Schmid, 1907),
- knez Karl Auesperg na Kranjskem (1888 – Piskernik, 1965; 1892 – Hartman, 1992),
- dr. Korb, Sezimky na Češkem,
- knez von Hohenzollern v Češkem gozdu v bližini naselja Železná Ruda (1911 – Conwentz, 1913).

Schweder (1914) med rezervati omenja tudi posest kneza Auersperga na Kranjskem. Opredeleitev dela Rajhenavskega gozda za rezervat je v Sloveniji že dolgo znana (npr. Beuk, 1920; Piskernik, 1965; Peterlin 1976), Hartman (1992) pa je pojasnil tudi nekatere podrobnosti. Centralni ravnatelj Auerspergovih posestev, dr. Leopold Hufnagel, je leta 1892 pripravil načrt gospodarjenja z gozdovi. V njem sta bila iz gospodarjenja izločena dva oddelka. Posebno zanimiva je opomba »Oddelka 38 in 39 naj se kot pragozd ohranita, zato je tudi vsakera raba izključena.«, saj kaže na zavestno odločitev, da se na tem območju ne gospodari iz ohranitvenih razlogov. Piskernikova (1965) navaja kot letnico izločitve pragozdnega rezervata leto 1888. Glede na to, da omenja tudi površino 305 ha, verjetno ne gre za pomoto, ampak za nek drug vir. Kot naslednica Antona Šivica, ki je natančno poznal in spremljal gozdarsko (in naravovarstveno) problematiko vse od konca prve svetovne vojne, je očitno imela na razpolago tudi njegovo dokumentacijo, o čemer priča navajanje različnih podrobnosti v njenih člankih, medtem ko osnovni viri niso znani in dostopni. Letnica 1892 pa je dobro utemeljena s prvim gozdnogospodarskim načrtom (Hartman, 1992; Kocjan, 2009).

Čeprav še niso razjasnjene vse podrobnosti izločitve dela Rajhenavskega Roga, pa navedba preostalih primerov nastanka gozdnih rezervatov v Avstro-Ogrski monarhiji v tem časovnem obdobju kaže na povezanost veleposestnikov in sočasni odziv na področju ohranjanja narave.

V tem obdobju so začela nastajati tudi prva zavarovana območja na Švedskem, v Franciji, Nemčiji, Švici, na območju Bosne, širše poznan je bil tudi Belarjev predlog za zavarovanje Doline Triglavskih jezer (Guttenberg, 1913).

Naslednja naravovarstvena pobuda je vzniknila med planinci, saj se je planinstvo v tem obdobju, zlasti med meščanstvom, močno razširilo, povečal se je obisk gora.

S tem se je povečalo tudi zanimanje za alpsko cvetje. Posebej je izstopala planika, ki se je uveljavila kot rastlinski simbol gora, posledično pa je postala tudi cenjeno blago (Wraber, 1967). Množična prodaja planik je vodila v zmanjševanje naravnih populacij, ogroženost pa so prvi spoznali prav planinci. V alpskih državah so se največkrat na predlog planinskih organizacij vrstili predlogi za njeno zavarovanje. V avstrijskih deželah so si zavarovanja sledila v naslednjem kronološkem redu:

1886: planika v deželi Salzburg (Landes Gesetz z dne 17. 2. 1886, Landes-Gesetz und Verordnungsblatt, št. 18),

1892: planika v deželi Tirolski (Landes Gesetz z dne 7. 8. 1892, Landes-Gesetz und Verordnungsblatt, št. 34),

1896: planika v deželi Goriški in Gradiški (Landes Gesetz z dne 26. 5. 1896, Landes-Gesetz und Verordnungsblatt, št. 19),

1898: planika v deželi Štajerski (Landes Gesetz z dne 30. 5. 1898, Landes-Gesetz und Verordnungsblatt, št. 46),

1898: planika in Blagayev volčin v deželi Kranjski (Landesgesetzblatt für das herzogthum Krain/Deželni zakonik vojvodine Kranjske št. 15, Zakon o varstvu planik in kraljeve rože z dne 28. maja 1898); v tem času so bila znana samo nahajališča Blagayevega volčina na Kranjskem, rastlina pa je bila zaradi poznega odkritja (1936), privlačnih cvetov in tudi botaničnega obiska saškega kralja Friderika II Avgusta leta 1937 močno ogrožena (Praprotnik, 2004; Omejc & Brus, 2005),

1901: planika v deželi Spodnji Avstriji (Landes Gesetz z dne 14. 10. 1901, Landes-Gesetz und Verordnungsblatt, št. 67).

Kot zanimivost omenimo, da je bil predpis za Gradiško in Goriško trojezičen (slovenski, italijanski in nemški jezik), za Kranjsko dvojezičen (slovensko in nemško), za Štajersko pa le v nemščini.

POSLANSKA POBUDA GUSTAVA NOWAKA LETA 1901

Ustanovitvi naravovarstvene službe v Prusiji so sledile podobne organizacijske rešitve tudi po drugih nemških deželah, ki so začele z inventarizacijo naravnih spomenikov na svojem ozemlju, pripravo predpisov in tekočim delom. V Avstro-Ogrski državi so bile sicer številne naravovarstvene pobude in dejavnosti na ravni civilne družbe, ni bilo pa podobnega odziva deželne ali državne administracije.

Od teh posameznih, le šibko povezanih dejanj izstopajo že omenjena prizadevanja za ohranitev bazaltnega izdanka Panská skála pri naselju Kamenický Šenov v lužiških gorah. Za reševanje tega primera se je namreč zavzel poslanec v češkem in državnem parlamentu Gustav Nowak. Očitno je dobro poznal podoben primer Drachenfels v Nemčiji, kjer je širitev kamnoloma ogrožala bazaltne pečine nad Renom. Društva za podpora

ohranitve skalovja so dosegla, da je kralj leta 1829 odkupil zemljišče in s tem omogočil nastanek prvega zavarovanega območja narave v Nemčiji (Straubinger, 2009).

Dne 17. oktobra 1901 je Nowak s 23 poslanci podal v parlamentu predlog za pripravo zakona o varstvu in ohranitvi naravnih spomenikov (Nowak, 1901). V pobudi je predstavil potrebnost ohranjanja naravnih spomenikov, predvsem tistih s področja nežive narave, na podoben način kot je bilo to dogovorjeno za kulturne spomenike. Pobudo je utemeljil s predstavitvijo obravnavanja naravnih spomenikov v renski provinci (Prusija) ter podkrepil s konkretnim primerom Panske skále: »*Ta geološka izjemnost ('Unicum') se uporablja kot kamnolom in bo, če se ne bo na kakšen način to zaustavilo, v bližnji prihodnosti izginila.*« Nadalje je opozoril, »*da je dolžnost države, kolikor je mogoče v prihodnosti ohranjati spomenike narave, da bi se izognili najbolj grenkim očitkom zanamcem in obtožbam za pomanjkljivo razumevanje za ohranitev lepote in čudes naše zemlje.*«

Parlament je sprejel naslednji zaključek: »*C. kr. Vladi se naloži, da v najkrajšem roku predloži parlamentu Zakon o varstvu in ohranitvi naravnih spomenikov.*«

Na sklep parlamenta ni bilo odziva. O vzrokih lahko ugibamo, zelo verjetno je bila ena od težav, da za to področje še ni bilo pristojnega resorja, iz kasnejšega razvoja dogodkov pa lahko sklepamo, da so za reševanje določili Ministrstvo za uk in bogočastje, saj je bilo to že pristojno za spomeniško varstvo. Problematika naravnih spomenikov je smiselno ustrezala temu področju. Spomeniško varstvo je bilo namreč v tem času že dodobra razvito in organizirano.

Poslanec Nowak se je znova oglašil v parlamentu 13. marca 1902 (Nowak, 1902a), ko je v obsežnem in poglobljenem govoru ponovno utemeljeval potrebnost ohranjanja naravnih spomenikov, tokrat s konkretnimi primeri. Med drugim je poročal o dogodkih, povezanih z ohranjanjem Panske skále, kjer so društva zbirala finančna sredstva za odkup s kamnolomom ogroženega območja. Sicer je zbor spomnil tudi na sprejet sklep glede varstva naravnih spomenikov iz leta 1901, v tokratnem prispevku pa je šel korak dalje, ko se je zavzel za finančno podporo. Omenil je, da se za ohranjanje in restavriranje stavbnih spomenikov namenja na tisoče goldinarjev, tako bi se lahko vsaj nekaj denarja namenilo ohranjanju naravnih spomenikov. Ob splošnem odobravanju je bil sprejet sklep: »*C. kr. Vladi se naloži, da poskrbi za izdatne podpore in donacijami, kakor tudi za skorajšnji predlog osnutka zakona za varstvo in ohranjanje naravnih spomenikov.*«

Tudi ta sklep se ni uresničil, saj v predlogu proračuna za leto 1903 ni bilo predvidenih nobenih sredstev za to področje (Straubinger, 2009). Kljub temu poslanec Nowak ni odnehal in se je v parlamentu znova

oglašil 7. novembra 1902 (Nowak, 1902b) in predlagal ustanovitev posebnega sklada. Zahtevo je zbor sprejel in predložil Vladi v izvršitev.

Vztrajnost poslanca Nowaka je spomladi leta 1903 vendarle obrodila sadove. Ministrstvo za uk in bogočastje je namreč marca 1903 organiziralo strokovni posvet na temo ohranjanja naravnih spomenikov. Udeležili so se ga predstavniki različnih naravoslovnih panog (Anonim., 1903a). Ugotovili so predvsem dva vidika obravnave, in sicer ohranjanje naravnih spomenikov zaradi znanstvenih ali estetskih razlogov. Obravnavali so primere iz drugih držav, Nemčije, Anglije in Francije, ter sklenili posvet z upanjem, da se bodo začela podobna prizadevanja tudi v Avstriji.

Ministrstvo za uk in bogočastje je očitno s tem posvetom začelo z delom za izvedbo sklepa parlamenta, in sicer, uradniško zelo logično, pripravilo najprej posebna navodila, s katerimi je želelo dobiti pregled nad naravnimi spomeniki Avstrije, saj je za pripravo učinkovitega predpisa potrebno določeno poznavanje problematike. Dokument je ministrstvo z odredbo št. 38.212 z dne 2. maja 1903 razposlalo vsem deželnim vladam kronovine (Anonim., 1903b).

Odziv na odredbo je bil skromen (Schweder, 1913), prizadevanja za reševanje problematike naravnih spomenikov so, vsaj na ravni državne administracije, postopoma razvodenela (Schmid, 1907). Dejavnosti so ponovno zaživele z ustanovitvijo Fachstelle für Naturschutz za Avstrijo na Dunaju leta 1914 (Straubinger, 2009). C. kr. ministrstvo za poljedelstvo je nakazalo Avstrijski zvezi za domovinsko varstvo (Oesterreichisches Heimatschutz Verband) denar za ustanovitev strokovnega mesta za varstvo narave. Prvi vodja je bil G. Schlesinger, konservator nižje-avstrijskega deželnege muzeja na Dunaju (Anonim., 1917).

Edina doslej znana dejavnost te službe na območju Slovenije je objava poziva za »sestavo seznama vseh avstrijskih prirodnih spomenikov« v Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko (Anonim., 1917); očitno ponoven poskus vzpostavitve pregleda naravnih spomenikov, ki pa zaradi prve svetovne vojne spet ni obrodil sadu.

ODZIV NA ODREDBO MINISTRSTVA ZA UK IN BOGOČASTJE (1903) NA KRANJSKEM

Odredba Ministrstva za uk in bogočastje iz leta 1903 je na Kranjskem doživela drugačno usodo. Sprožila je namreč pozitiven premik na področju varstva narave.

Iz delovodnika Kranjske deželne vlade (Arhiv Slovenije, fond 33 – Sl. 1) je razvidno, da so odredbo prejeli 23. maja 1903, zavedli pod številko 10807 in predali v reševanje IV. oddelku. Dne 11. 6. 1903 so začeli zadevo reševati in 24. 6. 1903 posredovali odredbo vsem okrožnim glavarstvom dežele Kranjske, Muzejskemu društvu,

Nemško-avstrijskemu planinskemu društvu in Slovenskemu planinskemu društvu, torej vsem pristojnim krajevnim oblastem in trem društvom, ki so bila dejavna na vsebinskem področju odredbe. Nadalje je iz delovodnika razvidno, da je prispelo 11 odgovorov (Sl. 2). Žal v Arhivu Slovenije v fasciklu, označenem v delovodniku, manjka celoten spis 10807 (Arhiv Slovenije, fond 33, fascikel 31, oddelek 23), zato temelji rekonstrukcija nadaljnjih korakov na sekundarnih virih, zlasti feljtonu Albina Belarja o negi naravnih spomenikov v Avstriji s posebnim ozirom na deželo Kranjsko (Belar, 1907).

Dr. Albin Belar (1864–1939), vsestranski naravoslovec, predvsem pa znan po svojem delu na področju seizmologije, se je zanimal tudi za naravne znamenitosti (Sl. 3). V uvodu feljtona je navedel navodila za inven-

Sl. 3: Portret Albina Belarja (Vir: Digitalna knjižnica Slovenije)

Fig. 3: Portrait of Albin Belar (Source: Digital Library of Slovenia).

tarizacijo naravnih spomenikov, ki jih je Ministrstvo za uk in bogočastje izdalo 'pred dvema letoma'. Glede na leto izida članka bi bilo to leto 1905. To gotovo ne drži, ker je nedvoumno, da se Belarjeva navedba nanaša na odredbo iz leta 1903.

Gorenjsko okrožno glavarstvo (iz prispevka ni jasno, ali je bilo to kranjsko ali radovljiško glavarstvo, ker ni obstajalo zgolj gorenjsko glavarstvo, kot je navedeno v članku) je povabilo Belarja, da pripravi odgovor na okrožnico. Belar je vabilo z veseljem sprejel (Belar, 1907), ker je imel očitno precej znanja tudi na tem področju. Vendar mu ni bila dovolj zgolj priprava odgovora za Gorenjsko, ampak ga je zanimalo, katere predloge so pripravila druga glavarstva. Iz članka je razvidno, da je pregledal poročila drugih okrožij in ugotovil, da so bila dokaj nepopolna, po njegovem mnenju tudi postavljena vprašanja niso bila vedno dovolj jasna ter uradniki premalo vešči te problematike. V prepričanju, da bi bilo možno v sodelovanju z ustreznimi strokovnjaki pripraviti katalog naravnih spomenikov Kranjske, se je Belar lotil tega dela.

Za sodelovanje je poprosil dr. Antona Ritterja von Schöppla (1858–1936), ki je že pripravil katalog kranjskih naravnih posebnosti, in poznanega botanika prof. Alfonza Paulina. O Antonu Schöpplu–Sonnwaldnu vemo, da je bil gospodarstvenik in je pripadal nemškemu kulturnemu krogu, o njegovem zanimanju za naravne znamenitosti oz. katalogu naravnih spomenikov pa razen Belarjeve opombe ničesar. Vprašanje je, če bo mogoče najti o tem kaj več, saj je bila Schöpplova knjižnica leta 1937 prodana Joanneumu v Gradec in leta 1945 uničena, prav tako kot leta 1942, ko so opustošili in zažgali njegov grad Vrhovo pri Šentjerneju, vsi preostali dokumenti (Andrejka, 1967). Iz Belarjevega feljtona lahko izluščimo večino Schöpplovih predlogov, v njih pa lahko v veliki meri prepoznamo znamenitosti, ki jih omenja že Valvasor v svoji Slavi vojvodine Kranjske (1696), prvem sistematičnem pregledu naravnih znamenitosti na Slovenskem.

Naslednji zanimiv prispevek k Belarjevemu pregledu je pripravil prof. Alfonz Paulin (1853–1942), tedaj srednješolski profesor naravoslovja v Ljubljani in vodja botaničnega vrta, nesporna botanična avtoriteta Kranjske. Rokopis o botaničnih spomenikih Kranjske z daticijo 1906 je bil sprva znan le iz drugih virov (Pucsko, 1910; Tomažič, 1943). Sledila je najdba rokopisa v zapuščini A. Paulina (Rokopisni oddelek Biblioteke SAZU v Ljubljani) ter pretipkanega rokopisa med zavrženo zapuščino A. Belarja v kurilnici ljubljanske univerze, kjer ga je leta 1954 našel dr. Vlado Ribarič in preprečil njegovo uničenje. O obeh najdbah, predvsem pa o vsebini rokopisa, je podrobno pisal Ernest Mayer (1988). Nad naslovom *Über botanische Naturdenkmäler in Krain* je Paulinov pripis: »Über Ersuchen der K. K. Landesregierung in Krain dem K. K. Ministerium für Kultur und Unterricht als Manuskript vorlegt, wo selbes

noch jetzt erliegt«. Iz te opazke je nedvoumno, da je Paulin pripravil prispevek za katalog naravnih spomenikov Kranjske kot del odgovora na odredbo ministrstva za uk in bogočastje iz leta 1903. Iz Belarjevega članka (Belar, 1907) pa je razvidno, da je bil pobudnik sodelovanja, pripravljalec odgovora za deželno vlado, prav Belar. Tone Wraber (2008) je namreč po opazki na ovitku rokopisa sklepal, da je študijo neposredno na pobudo kranjske deželne vlade napisal Paulin.

Paulin je v uvodnem delu razpravljal o pojmu naravni spomenik (Mayer, 1988) in se pri tem oprl na definicijo, ki jo je uporabil Conwentz (1904). V knjižnici Oddelka za biologijo Biotehniške fakultete je bil namreč izvod Conwentzovega priročnika z žigom Botaničnega vrta v Ljubljani, zato lahko upravičeno sklepamo, da gre za Paulinov izvod. Paulin je torej dobil priročnik kmalu po izidu in ga takoj tudi uporabil pri pripravi gradiva, za katerega ga je zaprosil Belar. Naštel in utemeljil je 51 za Kranjsko posebnih rastlin, izpostavil potrebnost varovanja predvsem devetih rastlin, njihovih nahajališč, pri tem pa izpostavil tri botanično pomembna območja (Ljubljansko barje, Kredarica, Krakovski gozd). Te utemeljitve najdemo kasneje v Spomenici (Beuk, 1920) in predpisu o zavarovanju rastlinskih vrst leta 1923.

Belar je v svoje poročilo vključil vsebino Paulinove ekspertize. Zastavlja se vprašanje, ali je datacija Paulinovega rokopisa točna, saj v izvorniku in prepisanem tipkopisu nikjer ni navedbe letnice. E. Mayer (1988) na podlagi Paulinove navedbe, da bo skorajšnje dokončanje gradnje bohinjskega predora dodatno ogrozilo alpsko možino na Črni prsti, sklepa, da je študija nastala med letoma 1905 in 1906, ko je bil predor zgrajen, zaradi dotedanjega citiranja (Pucsko, 1910; Tomažič, 1943) pa se je odločil za letnico 1906.

Še vedno obstaja možnost, da je rokopis nastal leta 1905. Ker se Paulin sklicuje na Conwentzovo delo iz leta 1904, ta podatek omejuje spodnjo starostno mejo rokopisa. Po drugi strani pa mora biti Paulinova študija starejša od Belarjevega skupnega poročila, čeprav je iz Paulinovega rokopisa razvidno (Mayer, 1988), da je poznal Belarjeve predloge za zavarovanje Doline Triglavskih jezer, Snežnika in Gorjancev, vendar je te navedbe Paulin dodal kasneje (Mayer, 1988).

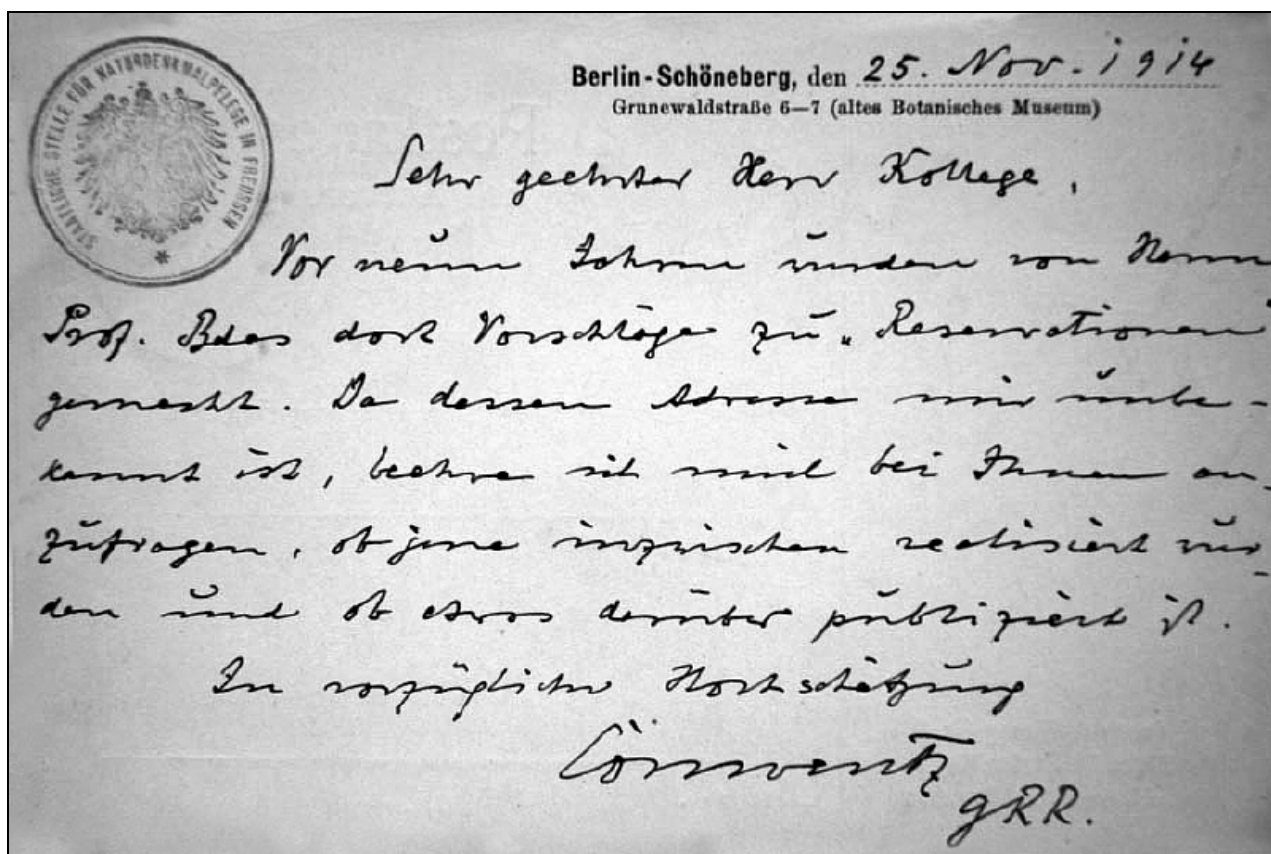
Nejasnosti so tudi okoli datacije Belarjevega skupnega poročila o naravnih spomenikih Kranjske. V več virih se pojavlja letnica 1903. Tako Mihelič in Vidrih (2006) pišeta: »Znano je, da je že leta 1903 predložil deželni vladi Kranjske izdelavo kataloga naravnih spomenikov na Kranjskem, pri tem pa sta mu pomagala prof. A. Paulin in dr. A. pl. Schöppl. Tri leta kasneje (1906! – op. avtorja) so obsežni rokopis predložili

deželni vladi, ta pa ga je poslala Ministrstvu za kulturo in pouk na Dunaju.« Podobno navaja tudi Rotar (1991): »Že leta 1903 je s sodelavcema predložil deželni vladi Kranjske pobudo za popis in vzdrževanje naravnih spomenikov skupaj s predlogom za organizacijo rezervatnega varstva, na katero pa žal ni bilo odziva.« V obeh primerih gre za sicer korektno povzemanje Ribariča (1989), ki se sklicuje na Belarjevo rokopisno poročilo (Bericht über ausserdienstliche Thätigkeit des Prof. A. Belar, Laibach, 1908, 4 strani rokopisa). Ob površnem branju sicer dobimo vtis, da je bilo poročilo pripravljeno leta 1903, a je takrat Belar le predlagal pripravo kataloga. Podobno je v želji izluščiti za prvo zamisel Triglavskega narodnega parka čim zgodnejšo letnico zavedlo tudi avtorja knjige o Albinu Belarju, ki zapiše, da je Belar »že leta 1903, ko v Evropi še ni bilo narodnih parkov, prvič predstavil deželni vladi Kranjske svoj predlog za katalog naravnih spomenikov, v katerem predlaga tudi večje zavarovano območje v Dolini Triglavskih jezer« (Vidrih & Mihelič, 2010). V tem letu je šele nastajal odgovor na vprašalnik in porodila se je zamisel, da bi izdelal katalog naravnih spomenikov Kranjske. Najverjetneje je bil dokončan leta 1906 ali kvečjemu proti koncu 1905. Poleg tega je treba razlikovati med zamisljo za zavarovanje Doline Triglavskih jezer v Belarjevem katalogu (in objavljenem feljtonu v Wiener Zeitung) in že pravno oblikovanim predlogom za zavarovanje leta 1908, kar je bil že bistven korak naprej na poti k ustanovitvi parka.

Kot zanimivost dodajmo, da je Belarjevo poročilo iskal tudi Hugo von Conwentz (1855–1922), ko je zbiral naravovarstveno bibliografijo za območje Avstrije. Ob pregledovanju rokopisne zapuščine prof. Paulina je dr. Tone Wraber v Biblioteki SAZU našel tudi dve Conwentzovi pismi, knjižničar Blaž Samec pa mi ju je prijazno poiskal. Prvi dokument je dopisnica z datumom 25. november 1914 (Sl. 4). V njej je poizvedoval za Belarjevim predlogom za 'rezervacije', ki je bil pripravljen pred devetimi leti, torej leta 1906.

Nekoliko obsežnejše je bilo pismo, datirano 9. aprila 1915 (Sl. 5), v katerem se sklicuje na Belarjev članek (Belar, 1907) in povprašuje o morebitnih tedanjih in kasnejših objavah s to vsebino. Poleg tega omenja, da Državna služba za nego naravnih spomenikov Prusije tudi za območje Avstrije že leta pripravlja bibliografijo za nego naravnih spomenikov, varstva narave itd.

Med obstoječo Conwentzovo pisno zapuščino (Hugo Conwentz bequest, Staatsbibliothek zu Berlin) ni nobene Paulinovega pisma (Rosenbrock, 2008). Zelo verjetno zaradi prve svetovne vojne in bolezn Paulin na Conwentzovi pismi ni odgovoril.

Sl. 4: Dopisnica Huga Conwentza Alfonzu Paulinu z dne 25. 11. 1914.

Besedilo: »Sehr geehrter Herr Kollege,

Vor neun Jahren wurde von Herrn Prof. Belar dass vorschläge zu 'Reservations' gemacht. Da dessen adresse mir unbekant ist, beehre sich mich bei Ihnen anzufragen ob jene inzwieschen redigiert wurde und ob etwas darüber publiziert ist.

In vorzügliche Hochachtung

Conwentz gRR«

(Vir: R 12/VIII-20:1, Rokopisni oddelek Biblioteke SAZU, Ljubljana).

Fig. 4: Postcard that Hugo Conwentz sent to Alfonz Paulin on 25th November 1914.

Text: »Honourable Colleague,

Nine years ago Prof. Belar prepared proposals for 'Reservations'. As I don't know his address, I dare to ask you if the list has been changed or if there was any publication about it.

Yours respectfully

Conwentz g RR«

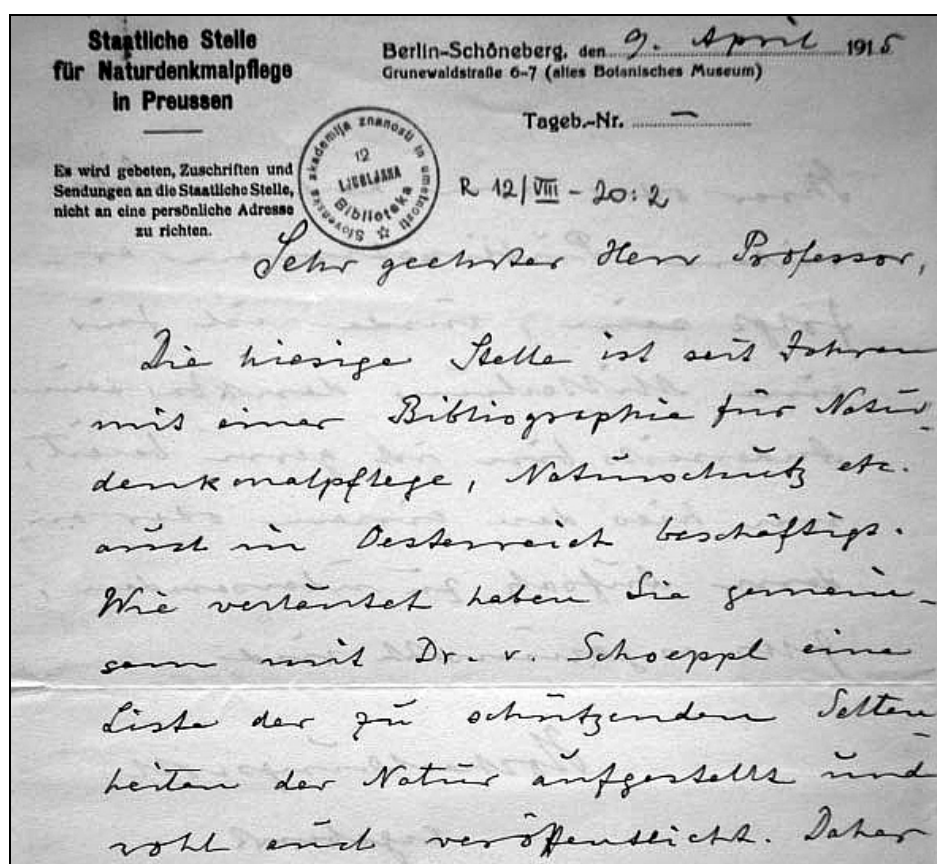
(Source: R 12/VIII-20:1, Manuscript Department, Library of SASA, Ljubljana).

BELARJEV PREGLED NARAVNIH SPOMENIKOV KRANJSKE

Belar je torej iz podatkov, ki jih je imel na razpolago, zlasti pa Paulinovega predloga botaničnih naravnih spomenikov Kranjske, Shöpplovega seznama in Gratzyjevega (1897) članka o jamah, sestavil poročilo o naravnih spomenikih Kranjske. Poročila žal kljub iskanju v Arhivu Slovenije še nismo našli, dokaj celovito podobo pa si lahko ustvarimo o njem po izvlečku, ki ga je Belar objavil leta 1907 v Wiener Zeitung.

Poudariti je treba, da je bil temeljni povod za pravo pregleda naravnih spomenikov interes, da se jih ohrani. Belar je poudarjal hkrati pomembnost, raznovrstnost in predvsem ohranjenost naravnih spomenikov Kranjske, opozarjal pa je tudi že na ogroženost. Seveda pa je osnova poznavanje tovrstnih posebnosti, zato se je lotil priprave kataloga naravnih spomenikov takoj, ko si je zagotovil sodelovanje za to področje poklicanih strokovnjakov, zlasti Shöppla in Paulina.

Sl. 5: Pismo Huga Conwentza Alfonzu Paulinu z dne 9. 4. 1915, iz katerega je razvidno, da je po branju Belarjevega članka v Wiener Zeitung (1907) iskal Belarjev seznam naravnih spomenikov Kranjske.

Besedilo: »Sehr geehrter Herr Professor,

Die hiesige Stelle ist seit Jahren mit einer Bibliographie für Naturdenkmalpflege, Naturschutz etc. auch in Oesterreich beschäftigt. Wie verlautet haben Sie gemeinsam mit Dr. v. Schoepppl eine Liste der zu schützenden Seltenheiten der Natur aufgestellt und wohl auch veröffentlicht. Daher würde ich dankbar sein, diese wenn auch nur leihweise zu erhalten.

Der Aufsatz des Herrn Prof. Belar in der Wiener Ztg 1907 ist mir bekannt.

Solten von Ihnen oder von andere Seite weitere Publikationen erfolgt sein, würde ich für eine Mitteilung denkbar sein. Andererseits bin ich gern bereit, von hier den einen oder andern Aufsatz zu übersenden, falls es gewünscht wird.

Hochachtungsvoll

ergebenst

Conwentz«

(Vir: R 12/VIII-20:2, Rokopisni oddelek Biblioteke SAZU, Ljubljana).

Fig. 5: Letter of Hugo von Conwentz to Alfonz Paulin, dated 9th April 1915. It is obvious from this letter that referring to Belar's article published in Wiener Zeitung (1907), Conwentz was looking for Belar's list of natural monuments in Carniola.

Text: »Honourable Professor,

For many years our office has been engaged in collecting the bibliography of natural monuments preservation, nature conservation etc., for Austria as well. It is known that you together with Dr. v. Schoepppl contributed to the list of natural rarities that need protection and published this list. I would be thankful if I could get it, or even only borrow it. I am familiar with Mr. Prof. Belar's article from Wiener Ztg 1907. In case there are some other publications available from you or others, I would appreciate this information. I could with pleasure send you some other articles you wish to have.

Yours respectfully and faithfully

Conwentz«

(Source: R 12/VIII-20:2, Manuscript Department, Library of SASA, Ljubljana).

Sledi zelo zanimivo priporočilo, naj se ustanovijo naravovarstvena območja, imenuje jih 'rezervacije'. Kot zgled navaja kneza Schwarzenberga iz območja Kubany v Češkem gozdu. Iz gospodarjenja je izločil več kot 100 hektarjev srednjeevropskega pragozda za ohranitev rastlinskega in živalskega sveta. To je bila ena od prvih zavestnih odločitev, da se na nekem območju lastnik zaradi ohranjanja narave odpove dobičku in prepusti dogajanje naravnemu razvoju.

Belar je nato navedel naslednje predloge za 'rezervacije' na Kranjskem:

1. barjanska okna pri Bevkah na Ljubljanskem barju,
2. dve barji na Pokljuki,
3. Dolina Triglavskih jezer,
4. Snežnik na Notranjskem,
5. Gorjanci,
6. Krakovski gozd.

Poleg utemeljitve pomembnosti teh območij je povelil posebno skrb tudi izvedljivosti. Zelo jasna mu je bila ključna vloga lastništva. Kjer je bilo ozemlje v lasti cerkve ali veleposestnikov, je bila ustanovitev 'rezervacij' bolj verjetna.

Povezava med Belarjevim in Paulinovem seznamom pa ni samo vsebinska, saj se oba avtorja sklicujeta drug na drugega. Belar (1907) omenja, da je prof. Paulin pripravil izčrpno poročilo o botaničnih naravnih spomenikih Kranjske, Paulin pa v svojem delu omenja Belarjeve predloge 'rezervacij', katerih imena (Dolina Triglavskih jezer, Snežnik in Gorjanci) je Paulin dopisal v svoj rokopis kasneje (Mayer, 1988).

Nato je Belar nanizal vrsto naravnih znamenitosti, ki jih je razvrstil po tipoloških skupinah.

Najprej je opozoril na *izstopajoče lepe in geološko zanimive krajinske slike*, tj. gorske doline in polja v Julijskih Alpah in Karavankah, okolice jezer, ozkih dolin, sotesk in slapov. Med temi našteva Sedmera Triglavska jezera, alpsko krnico Velega in Malega polja, dolino Vrat, Belopeško jezero, morene pri Ratečah in Beli peči, Sotesko (Štenge), slap Peričnik, Radovno, slap Šum, izviri Savice, Bohinjsko, Blejsko jezero, Dovžanovo sotesko, sotesko Zarice, slap Save pri Medvodah, dolino Save med Savo in Zidanim mostom, alpski kotel pri Vršiču, sotesko Predaslja, sotesko Bele, korita Soteske, Pekel, Iško, Divje jezero, Cerknjsko jezero, Poljansko Babo, Babji zob ter skalne piramide v Mediji pri Izlakah.

Sledijo navedbe o Krasu in kraških jamah. Pravi, da je Kranjska v monarhiji znana kot kraška dežela, saj je zelo bogata z jamami (več kot 1000 znanih v tedanjem času). Konkretnih jam ni navedel, se je pa skliceval na pregled jam, ki ga je iz podatkov dr. Krausa za Kranjsko objavil Gratzy (1897) in vsebuje 50 jam, izbranih glede na njihove izstopajoče lastnosti. Varstvo jam je potrebno ne samo zaradi ohranjanja kapniškega okrasja in preprečevanja ropanja živalskih ostankov, ampak tudi zaradi ohranjanja za prihodnost.

Med intermitentnimi izviri je izpostavil vrhniški Lintvern, manj skop pa je bil pri termalnih in mineralnih izviri; omenja blejske Toplice, Medijske toplice, Dolenske toplice, Šmarješke in Čateške.

Zastopane so tudi petrografske in mineralne posebnosti: dioritni tuf pri Otoku na Gorenjskem, minerali pri Litiji, polhograjski in cerknjski gorski kristali.

Nenavadno je, da v tej klasični zbirki manjkajo izjemna drevesa, ki so jih že v začetku povezovali z naravnimi spomeniki in so bila v tem času tudi med ljudmi znana. Lep primer je tisa v Stranah, ki jo je natančno opisal Deschmann (1862), Paulin pa v rokopisu izpostavil kot izjemno staro drevo, za katerega priporoča zavarovanje v primeru ogroženosti (Mayer, 1988). Še vedno obstaja možnost, da so izjemni drevesni osebki navedeni v originalnem poročilu in manjkajo v objavljenem povzetku.

ZAKLJUČKI

Pojav naravovarstvene zavesti v Evropi v drugi polovici 19. stoletja sovpada z razvojnim pospeškom industrijske revolucije, krepitevijo meščanstva, romanticizmom in narodnostnim prebujanjem, saj sta bila izpolnjena bistvena pogoja zanjo, tj. zavedanje o vrednosti posameznih delov narave in vsaj potencialne ogroženosti.

Sledimo lahko mnogim vzporednim naravovarstvenim pobudam, ki jih je možno uvrstiti v naslednje skupine:

- krajevna prizadevanja za ohranitev posameznih (praviloma ogroženih) naravnih spomenikov,
- predlogi za varovanje ogroženih rastlin in živali (npr. zavarovanje planike v alpskih deželah),
- izločitev pragozdov iz gozdov veleposestnikov (pragozdni rezervati),
- zamisli in predlogi za zavarovanje večjih območij (naravni parki).

V Nemčiji je bila na pobudo Huga Conwentza leta 1906 ustanovljena služba za varstvo narave, ki se je postopoma širila in poskrbela za zbiranje podatkov ter zakonodajo. V Avstro-Ogrski monarhiji je češki poslanec Avgust Nowak leta 1901 predlagal zakon o varstvu naravnih spomenikov in v naslednjem letu pobudo ponovil in podkrepil z zahtevami za financiranje. Leta 1903 je Ministrstvo za uk in bogočastje organiziralo znanstveni posvet, na katerem so želeli opredeliti strokovno problematiko varstva naravnih spomenikov. Maja 1903 je Ministrstvo poslalo vsem deželam odredbo, okrožnico, s katero so želeli zbrati podatke o naravnih spomenikih monarhije. Odziv na ta dokument je bil na splošno zelo pičel, na Kranjskem pa privedel do bistvenega premika.

Okrajno glavarstvo Gorenjske je zaprosilo seizmologa Albina Belarja, da pripravi odgovor na odredbo, Belar pa se je odločil, da bo s pomočjo Schöppla, Pau-

lina in Graczyja zbral podatke o naravnih spomenikih Kranjske. Leta 1906, morda konec 1905, je bil seznam izdelan, deželna Vlada pa ga je posredovala na Dunaj. Originalni seznam je še vedno nekje v arhivih (zanimivo je, da ga je iskal tudi Hugo Conwentz), podrobnosti pa smo povzeli po Belarjevi objavi v Wiener Zeitung (1907).

Seznam kaže Belarjevo razumevanje pojma naravni spomenik, ki je bilo skladno s Conwentzovimi pogledi. Vsebinsko zajema seznam večino v tistem času znanih naravnih znamenitosti (vendar brez drevesnih spomenikov); očitno je tedanje dobro poznavanje Valvasorjevega pregleda naravnih redkosti v Slavi Vojvodine Kranjske (1689), posebna kakovost pregleda pa je, da je Belar k delu pritegnil še Paulina, Schöppla in Graczyja, kar je bistveno povečalo kakovost pregleda. Tudi zamisli za prva zavarovana območja na Kranjskem sledijo podobnim pristopom v Evropi, ne le glede izbire območij po izstopajočih naravnih pojavih, ampak tudi praktičnih možnostih, da bi lahko vzpostavili poseben režim. Belar se je zavedal, da je ključno vprašanje lastništva, zato je prednostno izbiral naravovarstveno zanimiva območja v lasti veleposestnikov, ki bi se lahko odpovedali delu dobička. Pripravil je podrobnejši predlog za zavarovanje Doline Triglavskih jezer, ki ga je Nemško-avstrijsko planinsko društvo leta 1908 poslalo na Dunaj. Uradnega odziva na ta predlog ne poznamo, zaradi močne narodnostne polarizacije tudi ni imel velike podpore sloven-

skega kulturnega kroga. Leta 1920 pa so člani Odseka za varstvo prirode Muzejskega društva Slovenije v Spomenici (1920) Belarjev predlog korektno navedli in upoštevali pri zamislih za zavarovana območja.

Po zlomu Avstro-Ogrske monarhije je bil Belar v nemilosti zaradi delovanja v nemškem krogu, zato tudi na področju varstva narave ni več aktivno deloval, njegova vloga na tem področju je bila prezrta, omejena predvsem na predlog za zavarovanje Doline Triglavskih jezer.

Belarjevo udejstvovanje na področju varstva narave torej ni bila le obrobna epizoda v njegovem bogatem znanstvenem in strokovnem delu, ampak je temeljila na poznavanju, zanosu in želji, da naravne spomenike Kranjske spozna in ceni tudi splošna javnost, kar bi bistveno prispevalo tudi k njihovemu ohranjanju.

Belarjev seznam je eno od temeljnih izhodišč zgodovine varstva narave na Slovenskem. Delo seveda še zdaleč ni zaključeno, saj bo treba poleg Belarjevega kataloga poiskati še nekaj ključnih dokumentov. Žal nekaterih ne bo mogoče najti. Verjetno je za vedno izgubljena modra Belarjeva mapa z napisom 'Naturschutz', ki jo omenja Mayer (1988), podobno lahko sklepamo tudi za Schöpplovo zapuščino, saj je bila njegova knjižnica leta 1937 prodana Joanneumu v Gradec in leta 1945 uničena, leta 1942, ko so opustošili in zažgali njegov grad Vrhovo pri Šentjerneju, pa se je isto zgodilo tudi z vsemi preostali dokumenti (Andrejka, 1967).

CONTRIBUTION TO THE KNOWLEDGE OF ALBIN BELAR'S ROLE IN THE FIELD OF NATURE CONSERVATION ON THE TERRITORY OF SLOVENIA

Peter SKOBERNE

SI-1000 Ljubljana, Cankarjeva c. 4, Slovenia

E-mail: peter.skoberne@amis.net

SUMMARY

The ideas about nature conservation in Europe in the 2nd half of 19th century coincide with the general progress based on the industrial revolution, strengthening of the middle class, romanticism and the awakening of the national awareness. Two basic conditions were met, namely awareness of the value of some parts of nature and the recognition of at least potential threat.

There were several parallel nature conservation initiatives:

- *local efforts to conserve particular (mostly threatened) natural monuments;*
- *proposals for protection of threatened plants and animals (e. g. protection of edelweiss in the Alpine countries);*
- *designation of some virgin forests by big landowners;*

- ideas and proposals for designation of larger areas (nature parks).

In Germany in 1906, the office for nature conservation was established on the basis of the proposal of Hugo Conwentz. From this point onward, nature conservation administration was developed, working on data collection and legislation preparation. In Austro-Hungarian Empire, in 1901 Bohemian member of the parliament Avgust Nowak proposed a special Act on conservation of natural monuments. He reiterates his proposal in 1902, requesting adequate financing. In 1903 the Ministry of education and religion organised a scientific meeting discussing the technical background of the conservation of natural monuments in the empire as well as in other European countries. In May of the same year, the Ministry sent out to all provinces an ordinance to collect data on natural monuments of the monarchy. The response was in general very poor, but in Carniola the ordinance triggered an interesting action.

District administration of Upper Carniola engaged the seismologist Albin Belar to prepare answers to the questions laid down in the ordinance. Belar did it, and even took a step further. He decided to prepare a catalogue of natural monuments for the whole province of Carniola. He asked experts Schöppl, Paulin and Gratzy to help him collect data on natural monuments. In 1906, or maybe the end of 1905, the catalogue was finished and the county government sent it to Vienna. The original catalogue is still lost somewhere in the archives (it is interesting that Hugo Conwentz tried to find it, too), but its content is known from Belar's article published in *Wiener Zeitung* (1907).

It is obvious from the catalogue that Belar's understanding of the meaning of natural monument was in accordance to the Conwentz's approach. The list contains most of the known natural monuments of that time, surprisingly however, without mentioning the old tree monuments. The list shows that the natural rarities listed in the Valvasor's book *Die Ehre Deß Hertzogthums Crain* (1689) were well known. The added value of Belar's catalogue was that he engaged Schöppl, Paulin and Gratzy, which resulted in a more comprehensive document.

The ideas for the first protected areas in Crain are based on similar approaches from Europe, not only on the selection of outstanding areas, but also taking into account practical possibilities for setting a nature conservation regime. Belar was aware of the fact that ownership was the key issue, thus he selected priority areas for designation on the estates of big landowners, including the Church. His assumption was that big landowners would more easily miss some profit due to protection.

Belar prepared a proposal for the protected area of The Triglav Lakes Valley that was in 1908 sent to Vienna by the German-Austrian Alpine Society. The official answer is not known, but even in Carniola the proposal was not largely supported by the Slovenian cultural circles. We have to keep in mind extremely strong national polarisation between German and Slovene oriented groups in those times. In 1920 the same idea was picked up (and correctly referenced to Belar) in the Memorandum of the Section for Nature Conservation of the Museum Society of Slovenia (1920).

After the collapse of the Austro-Hungarian Empire, Belar lost support because of his pro- German orientation. He was not able to take an active role in science, nor nature conservation. His work was neglected, limited mostly to the proposals for the protection of The Triglav Lakes Valley.

Belar's role in the nature conservation was not just a minor episode in his very productive scientific and technical work. It was based on his good expertise, enthusiasm and the need for the general public to gain knowledge and appreciation of natural monuments, which could present the fundamental contribution to their conservation.

Belar's catalogue is one of the key documents of the history of nature conservation in Slovenia. The work, however, is not finished yet. Beside the catalogue itself, we have to find some other key documents. Unfortunately some of them have been lost. The blue Belar's folder with inscription 'Naturschutz', mentioned by Mayer (1988), is probably lost for ever. Similar conclusion can be drawn for the legacy of Schöppl. In 1937 his rich library was sold to Joanneum in Graz and in 1945 destroyed, the same as the rest of his documents, which were kept in his castle in Vrhovo that was devastated and burnt down in 1942 (Andrejka, 1967).

Key words: Albin Belar, history, nature conservation, Carniola, Krain, Slovenia

LITERATURA

- Andrejka, R. (1967):** Schöppl-Sonnwalden Anton. Slovenski biografski leksikon, 3, 10, 241–242.
- Anonymous (1903a):** Bestrebungen zum Schutze der Naturdenkmale. Wiener Zeitung, Nr 58, 13. 3. 1903, 8.
- Anonymous (1903b):** Schutz den Naturdenkmalen! In: Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde, 43, 381–386.
- Anonymous (1917):** Za varstvo prirodnih spomenikov. Carniola, Izvestja-nova serija, 8, Muzejsko društvo za Kranjsko.
- Belar, A. (1907):** Die Naturdenkmalpflege in Österreich mit besonderer Berücksichtigung des Lande Krains. Wiener Zeitzug, št. 131, 9. 6. 1907, Wien, 3–5.
- Beuk, S. (1920):** Spomenica Odseka za varstvo prirode in prirodnih spomenikov, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, 1 (1–4), 69–75.
- Conwentz, H. (1904):** Die Gefährdung der Naturdenkmäler und Vorschläge zu ihrer Erhaltung. Denkschrift dem Herrn Minister der geistlichen, Unterrichts- und Medizinal-Angelegenheiten überreicht. Zweite unveränderte Auflage, Gebrüder Brontraeger, Berlin, pp. 207.
- Conwentz, H. (1913):** Fürstlich Hohenzollernsches Naturschutzgebiet im Böhmerwald. Journal of Ecology, 1, 3, 161–166.
- Conwentz H. (1914):** pismo dr. Alfonzu Paulinu z dne 25. 11. 1914, rokopisna zbirka, Bibliografija SAZU, R 12/VIII-20:1.
- Conwentz H. (1915):** pismo dr. Alfonzu Paulinu z dne 9. aprila 1915, rokopisna zbirka, Bibliografija SAZU, R 12/VIII-20:2.
- Deschmann, K. (1862):** Über einen sehr alten Eibenbaum (*Taxus baccata* L.) in Krain. *Drittes Jahresheft des Vereines des Krainisches Landes-Museums*, 194–197.
- Gratzy, O. (1897):** Die Höhlen und Grotten in Krain. Mittheilungen des Musealvereines für Krain, 10, 5, Laibach, 133–174.
- Guttenberg, A. (1913):** Über Naturschutzbestrebungen in Österreich. Die Naturwissenschaften, Vol. 1, 41, Springer Berlin / Heidelberg, 972–976.
- Hartman, T. (1992):** Sto let varovanja pragozdov na Slovenskem. Dolenjski zbornik, Novo mesto, 109–116.
- Kocjan, B. (2009):** Gozdnogospodarski vidiki ohranjanja naravnih vrednot na Kočevskem od leta 1892–1991. Magistrsko delo, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta.
- Mayer, E. (1988):** Usoda in vsebina rokopisa A. Paulina »Über botanische Naturdenkmäler in Krain«. Biol. vestn., 36, 3, 33–52.
- Mihelič, J. A. & R. Vidrih (2006):** Dr. Albin Belar. V: Snovalci Triglavskega narodnega parka - Ljudje pred svojim časom; Zbornik posveta ob 25. letnici Triglavskega narodnega parka 1981–2006. Javni zavod Triglavski narodni park, Bled, 12–25.
- Nowak, G. (1901):** Antrag des Abgeordneten Gustav Nowak und Genossen auf Erlassung eines Gesetzes zum Schutze und zur Erhaltung von Naturdenkmälern. In: Beilagen zu den stenograph. Protokollen des Abgeordnetenhauses, nr. 990, XVII. Session, 1901, Wien.
- Nowak, G. (1902a):** Govor na 109. seji 17. zasedanja parlamenta dne 12. marca 1902. Stenograph. Protokolle des Abgeordnetenhauses, 109. Sitzung der XVII. Session am 13. 3. 1902: 10346-10350, Wien.
- Nowak, G. (1902b):** Antrag des Abgeordneten Gustav Nowak und Genossen um Schaffung eines fondes zur Erhaltung und zum Schutze der Naturdenkmälern. In: Beilagen zu den stenograph. Protokollen des Abgeordnetenhauses, nr. 1490, XVII. Session, 1902, Wien.
- Omejc, J. & R. Brus (2005):** Varstvo Blagayevega volčina (*Daphne blagayana* Freyer) v gozdnogospodarskem območju Ljubljana. Zbornik gozdarstva in lesarstva, 77, 61–83.
- Peterlin, S. (1976):** Nekaj o zametkih in začetkih varstva narave v Sloveniji. Varstvo spomenikov, 20, 75–92.
- Piskernik, A. (1965):** Iz zgodovine slovenskega varstva narave. Varstvo narave, 2-3 (1963–1964), 59–74.
- Praprotnik, N. (2004):** Blagajev volčin: naša botanična znamenitost. Prirodoslovni muzej Slovenije, pp. 65.
- Pucsko, A. (1910):** Schulrat Professor Alfons Paulin. (Biographische Skizze). Jahresbericht des k. k. Staatsgymnasiums mit deutscher Unterrichtssprache zu Laibach veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1909/1910, 18–21.
- Ribarič, V. (1989):** Albin Belar (1864–1939) in začetki slovenske seizmologije. Zbornik za zgodovino in tehniko, 10, Slovenska matica Ljubljana, 41–68.
- Rosenbrock, J. (2008):** pisno sporočilo, 23. 12 2008.
- Rotar, J. (1991):** Varstvo narave in geološka dediščina v Sloveniji. Rudarsko-metalurški zbornik, 38, 2, 199–206.
- Schmid, F. (1907):** Neue Verwaltungszweige. Zeitschrift Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung. Band 16, Wien und Leipzig, 272–301.
- Schweder (1913):** Die Naturschutzbestrebungen in Österreich. Bericht über die sechste Konferenz Naturdenkmalpflege in Preussen, Berlin, 5. – 6. 12. 1913. Staatliche Stelle für Naturdenkmalpflege in Preussen, Beitrage zur Naturdenkmalpflege, Vol. 4., pp. 430–434.
- Straubinger, J. (2009):** Geburt einer Landschaft, Sensucht Natur - Band I. Books on Demand GmbH, pp. 296.
- Šivic, A. (1951):** O alpskem naravnem parku pri Triglavskih jezerih. Proteus 13, Ljubljana.
- Tomažič, G. (1943):** Alfonz Paulin; Pomen dela A. Paulina. Letopis Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani. 1 (1938–1942), 241–256.
- Valvasor, J. R. (1689):** Die Ehre des Hertzogthums Krain (I. - IV. Buch.). Laybach.
- Vidrih, R., & Mihelič, J. (2010):** *Albin Belar - pozabljen slovenski naravoslovec*. Radovljica: Didakta.

Wraber, T. (1967): O varstvu rastlinskega sveta. *Proteus*, 29, 234–237.

Wraber, T. (2008): Pisna zapuščina botanika Alfonza Paulina v Biblioteki SAZU. *Sedemdeset let Biblioteke SAZU*, 200–236.

Uporabljene digitalne zbirke

Digitalna knjižnica Slovenije - <http://www.dlib.si>

ANNO – Austrian Newspapers Online, Historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften Online, Österreichische Nationalbibliothek, Wien - <http://anno.onb.ac.at/anno.htm>

ALEX - Historische Rechts- und Gesetzestexte Online, Österreichische Nationalbibliothek, Wien - <http://alex.onb.ac.at/alex.htm>

Arhivsko gradivo

Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana
Rokopisni oddelek Biblioteke SAZU, Ljubljana